

K rozdílům v cenových hladinách mezi ČR a Německem

Michal SKOŘEPA*

1. Úvod

V rámci společného projektu OECD a Eurostatu nazvaného „Mezinárodní srovnávací program“ (ICP) je pro různé dvojice zemí v několikaletých intervalech vypočítávána tzv. srovnatelná cenová úroveň pro různé okruhy zboží a služeb. Nejnovější zveřejněné výsledky tohoto projektu (ČSÚ, 1999) vycházely z měnových kurzů a z cen zjištěných ve srovnávaných zemích v roce 1996. Plyne z nich, že ceny v ČR jsou po přepočtu příslušným měnovým kurzem oproti cenám za srovnatelné druhy zboží a služeb v zemích Evropské unie u mnoha výdajových skupin velice nízké. Tato skutečnost sama o sobě vedla v minulosti mnohé ekonomické analytiky a komentátory k závěru, že mezi českou ekonomikou a ekonomikami Evropské unie existuje jakési cenové napětí, které v souvislosti s integrací České republiky do Evropské unie musí vyústit v cenový šok. Na obavu, že česká cenová hladina je „příliš nízká“, pak navazovaly úvahy, jak ceny v ČR vůči cenám v EU zvýšit.

Uvedený intuitivní způsob uvažování však zjednodušuje ekonomickou realitu. Vychází totiž z předpokladu, že integrace ČR do EU povede nutně k vyrovnání rozdílů v cenách mezi ČR a EU, takže čím větší budou tyto rozdíly v době integrace ČR do EU, tím větší cenový skok nás čeká. Následující stránky jsou pokusem ukázat, že tento předpoklad je sporný a že tvůrci hospodářských politik by se měli ptát nikoli: „Před vstupem ČR do EU rozhodně musíme zvýšit českou srovnatelnou cenovou úroveň – jak na to?“, nýbrž: „Mezi cenami v ČR a v EU byly naměřeny rozdíly – jaké jsou příčiny těchto rozdílů?“ a „Pokud existuje možnost, že se některé příčiny těchto rozdílů postupně, resp. náhle vytratí, a dojde tedy k cenovému tlaku, resp. šoku, jak lze tento tlak, resp. šok eliminovat nebo alespoň zmírnit jeho následky?“¹

Struktura tohoto příspěvku je následující. Část 2 nabízí vymezení některých základních pojmů, které se v diskuzích o mezinárodních porovnáních

* Česká národní banka a Institut ekonomických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, Praha (michal.skorepa@cnb.cz)

Tento příspěvek obsahuje osobní názory autora, které se nemusejí shodovat s názory ČNB. Svými poznámkami a náměty pomohli text zkvalitnit zejména Viktor Kotlán, Vít Bárta a Ivo Zeman, výsledky výpočtů uvedené v tabulce 2 laskavě poskytli R. Murárik. Za veškeré případné chyby v tomto příspěvku nese odpovědnost výhradně jeho autor.

¹ Dopady odlišných cenových relací v rámci dvou ekonomik na odlišnou alokaci zdrojů v těchto dvou ekonomikách, a tedy na jejich odlišný vývoj budou ponechány stranou.

cenových úrovní objevují. Část 3 přináší pro lepší představu některé konkrétní údaje o relaci cen v České republice vůči Německu, Portugalsku a Evropské unii jako celku v roce 1996 a odhady pro rok 1999. Část 4 popisuje možné příčiny rozdílů naznačených údaji uvedenými v části 2. Část 5 se zaměřuje na otázku, jaké cenové tlaky působí a budou působit na českou cenovou hladinu konkrétně v současném období integrace a v období vstupu ČR do EU. Některé z těchto cenových tlaků souvisejí se vstupem ČR do EU, jiné však budou působit spontánně. Část 6 shrnuje nejdůležitější poznatky příspěvku.

2. Základní pojmy

Soustředíme se na srovnání České republiky s Německem, které je z členských států EU geograficky České republice nejbližší a v mezinárodních hospodářských vztazích ČR hraje dnes již dominantní úlohu. Pro větší přesnost vyjadřování budeme používat pojem „*vstup*“ pro jednorázové formální prohlášení ČR za člena EU, zatímco souhrn mnoha kroků a změn, které mohou být (a v mnoha případech jsou) rozloženy v čase a vedou k harmonizaci v právní, ekonomické a dalších oblastech, budeme označovat „*integrace*“.

Než se soustředíme na současné cenové relace mezi ČR a Německem, vysvětleme některé důležité pojmy, které budeme později používat.

Srovnatelná cenová úroveň je bezrozměrový ukazatel, který udává výši cen v dané zemi (ČR) ve srovnání s výší cen za srovnatelné druhy zboží a služeb (obecně „*položky*“) v jiné zemi (Německo). Hodnotu srovnatelné cenové úrovně získáme konkrétně tak, že podíl nominálních cen v obou zemích (tj. *paritu kupní síly*) vydělíme nominálním měnovým kurzem, který platí mezi měnami srovnávaných zemí.

Dalším důležitým pojmem je „*zákon jedné ceny*“, který vyjadřuje tendenci cenových relací posouvat se směrem ke stavu, kdy cena téže položky je (po přepočtu příslušným měnovým kurzem) na různých místech táž. Tuto tendenci způsobuje „*arbitráž*“, tj. přesun poptávky na trhy s nižší relativní cenou a přesun nabídky na trhy s vyšší relativní cenou. Arbitráž teoreticky probíhá jen jedním směrem – v případě, že cena na trhu A je nižší než cena na trhu B, probíhá arbitráž z trhu A na trh B (přesun nabídky z trhu A na trh B a přesun poptávky opačným směrem); v případě, že cena na trhu B je nižší než cena na trhu A, probíhá arbitráž směrem opačným. Arbitráž zajišťují buď poptávající (např. spotřebitelé tím, že jezdí nakupovat do levnější oblasti), nebo nabízející (např. výrobci tím, že vyvážejí na trhy, kde mohou uplatnit své produkty za vyšší cenu). Subjekt, který zajišťuje arbitráž, za to inkasuje rozdíl mezi částkou, o kterou se liší ceny na daných dvou trzích, a částkou, kterou lze nazvat „*náklady arbitráže pro daný subjekt*“. V praxi se cenové relace blíží zákonu jedné ceny až po určité době působení arbitráže a jen v míře, kterou dovoluje výše nákladů arbitráže.

„*Jednotkové náklady arbitráže dané položky z trhu A na trh B pro daný subjekt*“ jsou náklady, které musí daný subjekt vynaložit buď na to, aby přesunul nabídku jedné jednotky dané položky z trhu A na trh B, nebo aby přesunul poptávku po jedné jednotce položky z trhu B na trh A; pro vznik arbitráže z trhu A na trh B jsou podstatné ty náklady, které jsou nižší. Jednotkové náklady arbitráže vznikají danému subjektu v souvislosti s tím,

že musí překonávat následující *překážky arbitráži* (výčet pravděpodobně není úplný):²

- *fyzické* (vzdálenost trhů, kvalita jejich dopravního či jiného propojení, trvanlivost zboží ap.);
- *informační* (doba do zjištění cenového rozdílu, nejistota ohledně jeho dalšího trvání včetně kurzového rizika ap.);
- *administrativní*, tj. *formální* (technické normy, licence, sanitární předpisy ap.) a *zahraničněobchodní* (subvence, cla, přírážky, kvóty, depozita ap.);
- *směnárenské* (potřeba směnít peníze před nákupem v zahraničí nebo po prodeji v zahraničí);
- *prodejní*³ (relevantní jen u nabídky: nutnost uhradit poplatky, daně, vyhledání a zakoupení nebo pronajmutí prodejního místa, nákup přístrojů a zařízení obchodu, odběr vody a energií, odklizení splašků a odpadků, najmutí personálu na prodej a úklid, náklady reklamy v místních médiích ap.);
- *psychologické* (relevantní jen u poptávky: mnozí spotřebitelé pohlížejí s despektem na „nákupní turistiku“, tj. na cesty do ciziny za účelem nákupu za nižší ceny);
- *jazykové* (u nabídky: orientace v národních předpisech upravujících prodej, komunikace s místními úřady a obchodními partnery, příprava a uzavírání smluv v cizím jazyce ap.; u poptávky: cizojazyčné návody k použití, komunikace s prodávacem ap.).

Hranice platnosti zákona jedné ceny mezi trhy A a B jsou obvykle vymezovány pomocí rozdělení všech položek na položky mezi trhy A a B obchodovatelné a neobchodovatelné. Poměrně přirozená definice obchodovatelnosti zní: položka je v daném okamžiku pro daný subjekt (směrem) *z trhu A na trh B obchodovatelná*, resp. neobchodovatelná v případě, že v daném okamžiku jednotkové náklady arbitráže z trhu A na trh B pro daný subjekt jsou nižší, resp. vyšší než rozdíl mezi cenami, za které je subjekt schopen jednotku dané položky prodat na trhu B a na trhu A.

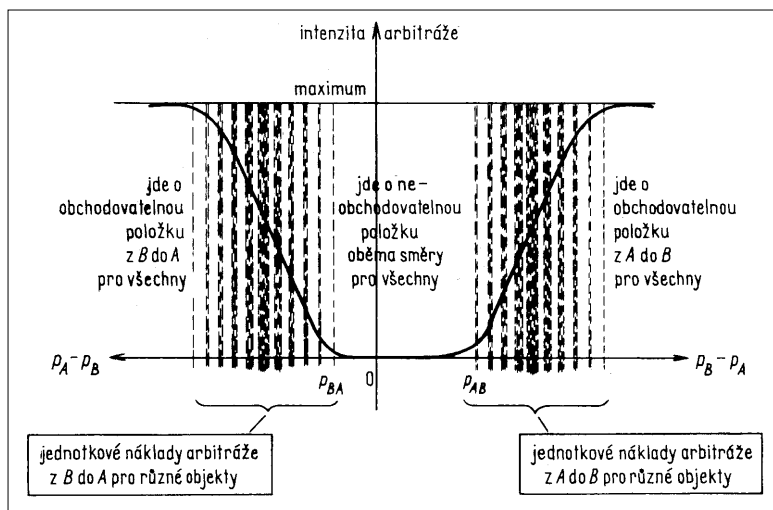
Graf 1 intuitivně ilustruje, jakou „intenzitu arbitráže“ (měřenou například jako obrat zahraničního obchodu s danou položkou) indukuje dosavadní rozdíl mezi cenou na trhu B (p_B) a cenou na trhu A (p_A) v závislosti na nákladech arbitráže v uvedeném směru pro různé subjekty. Různá šíře čárkovaných pruhů vyjadřuje, kolik subjektů má náklady arbitráže v dané výši – uvedený graf znázorňuje variantu, kdy nízké a vysoké náklady má jen málo subjektů, zatímco většina se shlukuje zhruba uprostřed mezi těmito extrémy. Levá a pravá „šedá zóna“ jsou umístěny vůči nule asymetricky, čímž je ilustrována možnost, že překážky arbitráži z trhu A na trh B pro jednotlivé subjekty mohou být v jiné výši než překážky arbitráži opačným směrem.

Obchodovatelnost, resp. neobchodovatelnost položky v uvedeném smyslu tedy není jakousi absolutní, vnitřní vlastností položky, nýbrž závisí na volbě

² Mnohé z uvedených druhů překážek (zejména fyzické, informační a prodejní) nejsou vázány na státní hranice, tj. brání arbitráži nejen mezi trhy v *různých* zemích, ale také mezi trhy *uvnitř* jedné země.

³ Tento druh překážek arbitráži přichází ke slovu samozřejmě pouze v případě arbitráže na maloobchodní úrovni. Pro arbitráž hned „u bran výrobců“ prodejní překážky nehrají roli (snad až na problémy spojené například s reklamou a s účastí na veletrzích). Nás však v souvislosti s výsledky ICP zajímá právě maloobchodní arbitráž.

GRAF 1 (Ne)obchodovatelnost položky a arbitráž mezi trhy A a B jako výsledek porovnání výše překážek arbitráží mezi těmito trhy s rozdílem cen na těchto dvou trzích

okamžiku, subjektu a směru arbitráže, přičemž hlavní úlohu zde hraje porovnání nákladů arbitráže z trhu A na trh B a opačně pro daný subjekt v daném okamžiku s cenovými poměry na trzích A a B v daném okamžiku. Z podstaty arbitráže plyne, že svým působením tlačí rozdíl mezi trhy v cenách příslušných položek k nule, čímž neustále potlačuje obchodovatelnost všech položek a sama si při tom likviduje svou živnou půdu. Pokud se rozdíl mezi cenou na trhu B a cenou na trhu A (resp. opačně) dostane – např. právě dosavadním působením arbitráže – pod úroveň jednotkových nákladů arbitráže (v příslušném směru) těch subjektů, u kterých jsou tyto náklady nejnížší – tj. na grafu 1 se dostane mezi 0 a hodnotu p_{AB} (resp. p_{BA}) –, arbitráž ustane a cenový rozdíl přestává být tlačěn směrem k nule. Zákon jedné ceny tak může zůstat nenaplněn.

V praxi se pojem „obchodovatelná položka“ chápe nejspíš jako dlouhodobě převážně obchodovatelná, tj. tak, že rozdíl cen dané položky na daných dvou trzích se pohybuje *obvykle* mimo interval neobchodovatelnosti (p_{BA} ; p_{AB}), takže s touto položkou se *obvykle* obchoduje – někdy jedním, někdy druhým směrem, mnohdy třeba i oběma směry současně.⁴ Neobchodovatelnou je v tomto dlouhodobém pojetí položka, u níž se rozdíl jejích cen na daných dvou trzích pohybuje *obvykle* uvnitř intervalu (p_{BA} ; p_{AB}), takže s touto položkou se *obvykle* neobchoduje. Je zřejmé, že obchodovatelnými položkami jsou v tomto smyslu buď položky, u nichž rozdíly cen mezi danými trhy po-

⁴ Teoreticky paradoxní stav obousměrné arbitráže může být důsledkem různých aspektů reálného ekonomického života, jako jsou například kontrakty uzavírané na dlouhou dobu, diferenciací položek v souvislosti s monopolistickou konkurencí nebo odlišností ve vnímání situace a budoucího vývoje na daném trhu spojené s různými nejistotami a informačními šумы. Bližší rozbor příčin obousměrného obchodu přináší literatura zabývající se vnitrooborovým zahraničním obchodem (*intra-industry trade*).

TABULKA 1 Výběr z výsledků ICP z roku 1996

	srovnatelná cenová úroveň v ČR za konečné výdaje na HDP v mezinárodních cenách, cenová úroveň v dané zemi = 100		
	SRN	Portugalsko	EU15
soukromá spotřeba celkem	35	53	39
potraviny, nápoje a tabák	49	65	50
odívání a obuv	48	53	53
odívání vč. oprav	42	47	46
obuv vč. oprav	81	88	88
hrubé nájemné, palivo, energie	17	45	23
hrubé nájemné a vodné	14	53	20
palivo, energie	30	31	33
zařízení a provoz domácnosti	58	78	63
nábytek, podlahoviny a opravy	75	79	79
bytový textil a opravy	58	82	68
domácí přístroje a opravy	57	85	69
ostatní výrobky a služby pro domácnost	50	71	52
doprava a spoje	52	60	54
zařízení pro osobní dopravu	96	66	90
provoz dopravního zařízení	60	78	60
dopravní služby	26	58	36
spoje	26	31	33
léčebná a zdravotní péče	14	18	16
vzdělání, rekreace, kultura	39	53	40
rekreační zařízení a opravy	75	77	75
rekreační a kulturní služby	31	43	30
knihy, časopisy a noviny	38	43	37
vzdělání	11	29	16
restaurace a hotely	31	53	31

zdroj: ČSÚ; autorovy výpočty

měrně silně kolísají (takových je v praxi asi jen málo), nebo položky, u nichž jsou poměrně nízké náklady arbitráže, takže interval (p_{BA} , p_{AB}) je ve srovnání s obvyklými hodnotami p_A a p_B poměrně úzký a rozdíl cen mezi danými trhy se v něm ocitne jen málokdy a jen nakrátko.

Pokud přijmeme tento dlouhodobý způsob chápání obchodovatelnosti, souhrn položek vytvoří kontinuum od téměř úplné neobchodovatelnosti (např. opravy obuvi) až k téměř úplné obchodovatelnosti (např. některé druhy zeleniny). Dělení položek na obchodovatelné a neobchodovatelné pak ovšem záleží na tom, kam v tomto kontinuu umístíme arbitrární hranici. Pro stručnost vyjadřování bude v dalším textu „obchodovatelná“, resp. „neobchodovatelná“ položka znamenat „spíše obchodovatelná“, resp. „spíše neobchodovatelná“ položka.

3. Srovnatelné cenové úrovně a cenové relace v roce 1999

Jak už bylo uvedeno výše, srovnatelné cenové úrovně byly naposledy vypočítávány v rámci projektu ICP na základě cen zjištěných ve srovnávaných zemích v roce 1996. Výslednou českou srovnatelnou cenovou úroveň pro soukromou spotřebu a její okruhy ve srovnání s celou EU a s jejími dvěma

TABULKA 2 Odhad srovnatelných cenových úrovní v roce 1999

	srovnatelná cenová úroveň v ČR za konečné výdaje na HDP v mezinárodních cenách, cenová úroveň v dané zemi = 100		
	SRN	Portugalsko	EU15
soukromá spotřeba celkem	39	58	42
potraviny, nápoje a tabák	48	61	48
odívání a obuv	51	60	54
hrubé nájemné, palivo, energie	25	66	33
zařízení a provoz domácnosti	63	80	65
doprava a spoje	61	68	62
léčebná a zdravotní péče	14	18	16
vzdělání, rekreace, kultura	42	59	43
restaurace a hotely	34	55	32

zdroj: výpočty R. Murárika

členskými státy, tj. se sousedícím Německem a s Portugalskem jako příkladem jedné z nejhudších zemí EU, uvádí *tabulka 1* (některé z hlediska předpokládané dlouhodobé obchodovatelnosti různorodé kategorie jsou dále rozloženy na podkategorie).

Odhad srovnatelných cenových úrovní pro rok 1999 uvedený v *tabulce 2* byl získán⁵ tak, že srovnatelná cenová úroveň v příslušné výdajové skupině v r. 1996 uvedená v *tabulce 1* byla vynásobena indexem růstu cen v příslušné výdajové skupině v ČR od konce r. 1996 do konce r. 1999, vydělena indexem růstu cen v příslušné výdajové skupině v příslušné zahraniční zemi od konce r. 1996 do konce r. 1999 a výsledek byl vynásoben indexem růstu nominálního kurzu koruny k příslušné měně od konce r. 1996 do konce r. 1999. Tato metoda samozřejmě předpokládá, že v jednotlivých okruzích nedošlo k výrazným změnám v kvalitě. Při srovnávání údajů je zároveň třeba mít na paměti, že výsledky ICP jsou hrubými, orientačními odhady, nikoli přesnými hodnotami.

4. Příčiny cenových rozdílů

Pokud jako přirozený, normální stav vezmeme naplnění zákona jedné ceny, tj. rovnost cen v ČR a v Německu, údaje uvedené v části 3 naznačují, že u uvedených položek je situace ve všech případech více či méně nepřirozená, nenormální. V této části se pokusíme určit možné příčiny uvedených „záhadných“ nenormalit, tj. určit možné příčiny nenaplnění zákona jedné ceny mezi českými a německými trhy.

4. 1 Statistický klam

Česká cenová hladina může být ve výsledcích ICP podhodnocena, tj. část vypočteného cenového rozdílu ve skutečnosti neexistuje. Pokud se totiž ex-

⁵ V důsledku nedostupnosti některých nezbytných údajů uvádí *tabulka* údaje jen za hlavní kategorie soukromé spotřeby bez podrobnějšího dělení.

pertům vypracovávajícím výsledky ICP pro ČR a Německo nepodaří v dané výdajové kategorii najít dostatek položek, které by byly dostatečně srovnatelné a zároveň dostatečně reprezentativní pro spotřebu v obou státech, uchylují se tito experti k „úpravě kvality“, tj. k odhadu, kolik by v ČR stála položka, která by byla srovnatelná se zvolenou položkou německou. Zpravidla jde o zvýšení necenových parametrů české položky na úroveň položky německé, přičemž se vychází z rozdílů v *nákladech* na vytvoření dané úrovně kvality. Pokud je tato *pomyslná* „česká cena“ položky s německými parametry nižší než cena, za kterou by se daná položka po provedeném zvýšení kvality prodávala na českém trhu *ve skutečnosti*, znamená to, že v dané výdajové kategorii došlo k podcenění české cenové hladiny.

Tento efekt lze očekávat zejména u značkových výrobků, které se od srovnatelných neznačkových výrobků liší více v užitku pro spotřebitele než ve výrobních nákladech.

Údaje v tabulkách 1 a 2 však ukazují, že v okruzích, kde hraje značkové zboží v německé spotřebě pravděpodobně velmi významnou roli (např. obuv, rekreace), je poměr cenových hladin mezi ČR a Německem poměrně blízko hodnotě 1. Z toho lze usoudit, že nezohlednění role značek se ve výsledcích ICP nijak výrazně neprojevilo, resp. bylo kompenzováno jinou chybou s opačným znamením.

U mnohých kategorií je však jednou z pravděpodobných příčin podcenění české cenové hladiny také obtížnost srovnání položek. Příkladem jsou oděvy, u nichž je porovnání cen mimořádně obtížné z důvodu vysoké variability parametrů i cen položek v každé zemi.

4. 2 Nepřímé daně

Nepřímé daně jsou vývozcům z ČR při vývozu vráceny a stejný mechanismus existuje i v Německu. Při přesunu položky např. z nabídky v ČR do nabídky v Německu tedy vývozce za tuto položku platí v ČR cenu bez nepřímých daní a v Německu pak prodává tuto položku za cenu zvýšenou o německé nepřímé daně.

Arbitráž se tak subjektům vyplatí nebo nevyplatí v závislosti na relaci českých a německých cen dané položky bez nepřímých daní. Zákon jedné ceny se proto vztahuje k úrovni cen bez nepřímých daní. ICP však, jak už bylo řečeno, zkoumá ceny položek na maloobchodní úrovni, tj. ceny včetně nepřímých daní. Na této úrovni lze tedy vyrovnání cen očekávat pouze v tom speciálním případě, že cenový dopad systému nepřímých daní v ČR a v Německu je u dané položky stejný.

Je ovšem otázkou, kterým směrem tento dopad ve skutečnosti vychyluje rozdíly mezi českými a německými cenami. Sazby některých spotřebních daní ještě nedosáhly německé úrovně a řada položek spadajících v Německu pod základní sazbu DPH je v ČR mezi položkami, na něž se uplatňuje snížená sazba. Tyto rozdíly snižují maloobchodní ceny v ČR oproti cenám v Německu.

Opačným směrem však působí skutečnost, že základní sazba DPH je v ČR vyšší než v Německu. Pouze podrobné porovnání systému nepřímých daní v Německu a v ČR a jejich dopadů na ceny jednotlivých položek by ukázalo, zda tento faktor zvyšuje německé ceny vůči českým, nebo zda působí opačně.

4. 3 Pomalá arbitráž

Od okamžiku, kdy se obchodovatelné položky ocitly pod rovnovážnou úrovní vůči cenám v Německu (např. po razantních devalvacích koruny na počátku 90. let), možná uběhla příliš krátká doba na to, aby se ceny mohly díky arbitráži vrátit na rovnovážnou úroveň.⁶ Zjistit existenci cenového rozdílu; nabýt jistoty, že tento rozdíl není jen přechodný a že se vyplatí investovat do arbitráže těžící z tohoto rozdílu; získat podíl na příslušném trhu takový, který by znatelně ovlivnil průměrnou cenu – to vše probíhá u jednotlivých subjektů určitým konečným tempem. V ekonomii a koneckonců ve zkoumání kteréhokoli reálného systému je vždy třeba počítat s tím, že návrat systému do rovnováhy vyžaduje určitou dobu.

4. 4 Náklady arbitráže

ICP zkoumá ceny položek na maloobchodní úrovni. Soupis různých druhů překážek arbitráži uvedený v části 2 však naznačuje, že na této úrovni existuje celá řada překážek arbitráži, v jejichž „stínu“ – tj. v rámci „neobchodovatelného“ intervalu (p_{BA} ; p_{AB}) v grafu 1 – mohou existovat významné rozdíly v maloobchodních cenách mezi oběma trhy, aniž by to vedlo k arbitráži stlačující cenový rozdíl blíže k nule. Tím je vysvětlena dlouhodobá existence určitých rozdílů v cenových hladinách obecně, tj. v kterémkoli směru. V případě ČR a Německa je však třeba navíc vysvětlit skutečnost, že české ceny se od německých cen liší jen jedním směrem, tj. že jsou u všech položek nižší. Možných vysvětlení lze shromáždit hned několik:

- Prodejci většiny položek v ČR vyplácejí nižší mzdy, zisky apod. než jejich srovnatelné protějšky v Německu. Nižší než německé mzdy pak vedou k nižší než německé poptávce a vyšší než německé nabídce.
- Mnozí dovozci do ČR uplatňují na českém trhu nízké „zaváděcí ceny“, aby si vytvořili do budoucna silné postavení na teprve se utvářejícím českém trhu.
- Překážky arbitráži z třetích zemí jsou u většiny položek nižší při arbitráži do ČR než do Německa. V oblasti administrativních překážek arbitráži z třetích zemí došlo v posledních letech k výrazné harmonizaci situace v ČR směrem k Německu – až na některé výjimky. První výjimkou jsou některé „citlivé“ zemědělské produkty a některé základní potraviny (cukr, mléko a mléčné výrobky apod.), u kterých je i dnes trh EU, a tedy i Německa chráněn v souvislosti se Společnou zemědělskou politikou (SZP) před dovozy zřetelně více než trh český. Tomu odpovídá také skutečnost, že rozdíl cenových hladin mezi ČR a Německem je u potravin poměrně vysoký. Druhou výjimkou je zákaz nákupu českých nemovitostí subjekty z jiných států. Vzhledem k tomu, že už dnes není těžké zmíněný zákaz zákonným způsobem obejít (např. založením české firmy, která si nemovitost koupí), lze předpokládat, že tento faktor působí ve skutečnosti na rozdíl cenových hladin jen zcela okrajově. Další, často opomíjenou oblastí, v níž je harmonizace českých a německých administrativních překážek

⁶ Toto stoupání by bylo ještě pomalejší, kdyby nebylo přebytků na finančním účtu platební bilance, které v posledních letech představovaly apreciační tlak na kurz koruny.

arbitráži z třetích zemích ještě velice neúplná, je praktická realizace těchto překážek, především nedůslednost českých celních orgánů při stanovování adekvátní ceny dovozu pro účely stanovení cla a DPH. Úspora na clu a DPH pak dovozcům umožňuje nabízet zboží v ČR za nižší ceny než v Německu. Tak lze aspoň zčásti vysvětlit mimořádně nízkou hladinu českých cen konkrétně v kategorii oděvů ve srovnání s cenami v Německu. Podobný efekt nejspíš vzniká také u jiných položek (viz například problém podhodnocených dovozů cukru z Polska).

- Předstih rozvinutějších zemí před méně rozvinutými v produktivitě práce je obvykle vyšší v obchodovatelném sektoru než v neobchodovatelném sektoru. Ceny neobchodovatelných položek jsou při rovnováze na pracovním trhu tudíž ve vyspělejších zemích tlačeny na vyšší úroveň než v zemích méně vyspělých. Pokud přijmeme potřebné předpoklady (zejména předpoklady, že Německo je v uvedeném smyslu rozvinutější a že pracovní trhy v obou zemích jsou zhruba v rovnováze), pak je zřejmé, že čím méně obchodovatelné položky budeme zkoumat, tím nižší cenovou hladinu bychom u nich měli v průměru očekávat v ČR ve srovnání s Německem. Jde o statistickou podobu známého Balassova-Samuelsonova efektu.

Je tedy zřejmé, že „nenormální“ rozdíly v cenových úrovních mezi ČR a Německem jsou ve skutečnosti zcela normální a lze je uspokojivě vysvětlit. Nyní však obraťme pozornost k tomu, co čeká české ceny a jejich relace k cenám v Německu v nejbližší budoucnosti, v období integrace a vstupu ČR do EU. Jak uvidíme, mnohé významné cenové tlaky v tomto období budou úzce souviset s právě popsányými příčinami cenových rozdílů.

5. Cenové tlaky v období integrace a vstupu ČR do EU

Některé cenové tlaky, které působí a budou působit na českou cenovou hladinu a její relaci k cenám v Německu v období integrace a samotného vstupu ČR do EU, souvisejí s integrací a vstupem ČR do EU. Tyto tlaky můžeme nazvat „integračně-vstupové“. Jiné cenové tlaky probíhají a budou probíhat spontánně a se vstupem ČR do EU přímo nesouvisí. Různé tlaky se liší také v tom, zda jde o tlak na růst českých cen, který však cestou arbitráže a následného deficitu zahraničního obchodu se zbožím a službami vyvolá oslabení měnového kurzu koruny, nebo zda jde o tlak na růst českých cen, který na arbitráž, a tedy ani na kurz koruny spíše nepůsobí, takže růst českých cen vůči německým cenám není následován oslabením koruny – a výsledkem je růst české srovnatelné cenové úrovně.

Nejprve tedy vyjmenujme integračně-vstupové cenové tlaky. U každého cenového tlaku bude připojena poznámka, zda jde o tlak „vstupový“, který je okamžitým důsledkem členství země v EU a v cenách se projeví *jednorázově* (většinou během několika měsíců) při vstupu ČR do EU⁷, nebo zda jde o tlak „integrační“, který není vázán na okamžik vstupu a který je možné – pokud to bude shledáno jako užitečné – vhodnou hospodářskou politikou v čase *rozložit*.

(a) Harmonizace systému nepřímých daní

V českém systému nepřímých daní se očekávají v nejbližších letech některé z hlediska cen významné změny, u nichž je jako motivace uváděna harmonizace s poměry v EU. Jde především o přesun řady položek ze

skupiny se sníženou sazbou DPH do skupiny se základní sazbou DPH a o zvýšení sazeb spotřební daně. Oba tyto procesy povedou k růstu českých cen a – vzhledem k tomu, že arbitráž působí na úrovni cen bez nepřímých daní, takže tento specifický růst cen nezpůsobí tlak na depreciaci koruny – také k růstu české cenové úrovně vůči německé.

(b) *Uvolnění pohybu zboží a služeb mezi ČR a EU*

Jak už bylo naznačeno v minulé části, administrativní překážky volnému pohybu zboží a služeb mezi ČR a EU dnes existují ve významné míře už jen v podobě omezení dovozu některých zemědělských výrobků a některých potravin z ČR do EU. K odstranění těchto překážek by mělo dojít v rámci zapojení ČR do SZP. Zmizí tak „stín“ vysokých nákladů arbitráže, v němž dosud přežívají ceny příslušných položek v ČR na výrazně nižší úrovni než ceny v EU (v Německu). Eliminací zmíněných administrativních překážek vzniklý prostor pro nárůst českých cen příslušných položek se však nestane tučným soustem pro arbitráž, protože ceny příslušných položek ihned vzrostou v souvislosti s dalšími administrativními opatřeními v rámci SZP (lze hovořit o „harmonizaci pravidel regulace vnitrostátního trhu se zemědělskými výrobky“). Důsledkem bude růst českých cen některých významných zemědělských produktů a následně pravděpodobně také mnoha potravin. Rozsah tohoto růstu bude ovšem významně záviset na tom, jakých změn do té doby dozná samotná SZP. K zapojení ČR do SZP by mělo dojít v plném rozsahu v okamžiku vstupu ČR do EU, takže z hlediska hospodářských politik půjde o cenový tlak, který se buď podaří rozložit během předvstupního období, nebo se projeví jako jednorázový v okamžiku vstupu ČR do EU.

Pohled na soupis překážek arbitráži v části 2 potvrdí, že kromě administrativních překážek arbitráži se překážky arbitráži (a tedy i odpovídající náklady arbitráže) mohou v čase měnit jen pomalu. Rozsah „stínu“ nákladů arbitráže se tedy – s uvedenou výjimkou zemědělských výrobků – příliš měnit nebude. Změny však téměř jistě nastanou u faktorů, které určují relaci českých a německých cen *uvnitř* tohoto „stínu“. Níže je rozebráno pět významných příkladů změn faktorů působících ve „stínu“ nákladů arbitráže (písmena c–g). Půjde o změny, které pravděpodobně nebudou tak velké, aby vysunuly danou položku ven ze „stínu“ nákladů arbitráže. Výsledné změny poměru českých cen vůči německým cenám tudíž nebudou mít vliv na měnový kurz koruny, takže se projeví růstem české srovnatelné cenové úrovně.

(c) *Harmonizace norem upravujících výrobu a prodej zboží a poskytování služeb*

Harmonizace nejrůznějších norem způsobí, že nabízejícím vzrostou náklady, takže vznikne tlak na růst českých cen. Harmonizace výrobních

⁷ Je všeobecně známo, že v EU existuje snaha odložit uplatnění některých aspektů členství ČR a dalších zemích první vlny rozšíření EU za datum jejich de jure vstupu do EU. Pokud by tyto snahy uspěly (zejména se jedná o svobodu pohybu osob), cenové tlaky plynoucí z uplatnění těchto aspektů členství by samozřejmě přestaly být vázány na datum vstupu a nastaly by až v okamžiku připojení ČR k EU de facto, tj. až v okamžiku skutečného uplatnění těchto „citlivých“ aspektů členství. V tomto příspěvku však předpokládáme, že členství ČR v EU bude plnohodnotné hned od okamžiku jejího vstupu do EU.

a obchodních norem ovšem už probíhá a navíc většina perspektivních českých firem se na dodržování mnoha z EU ještě nepřijatých norem připravuje už předem, takže cenový tlak z této strany se projevuje postupně už nyní a významnou část už máme pravděpodobně za sebou. Z hlediska hospodářské politiky jde o tlak rozložitelný v čase, nikoli o jednorázový šok.

- (d) *Harmonizace pravidel pohybu zboží a služeb mezi danou zemí a třetími zeměmi*

Půjde převážně o zvýšení administrativních překážek arbitráží z třetích zemí do ČR, a to jednak přímo v souvislosti se zapojením ČR do SZP, ale také například v otázce možností dovozců podhodnocovat dovážené položky (týká se nejen zemědělských produktů a potravin). Jde tedy o tlak na ceny v ČR směrem vzhůru, který je rozložitelný v čase. Jeho „zemědělská složka“ však může proběhnout jednorázově.

- (e) *Uvolnění pohybu osob mezi ČR a EU*

Uvolnění pohybu osob mezi ČR a EU v okamžiku vstupu ČR do EU povede vzhledem k vyšší mzdové hladině v EU nejspíše k mírnému tlaku na růst českých mezd, což se může postupně odrazit také v tlaku na růst českých cen. Ve skutečnosti pravděpodobně nepůjde z národohospodářského hlediska o velké tlaky, protože česká pracovní síla se zdá být poměrně neochotná stěhovat se za prací a tradice ekonomické emigrace je zde ve srovnání například s Portugalskem, Irskem nebo i Polskem poměrně malá. Z hlediska hospodářských politik půjde o cenový tlak v čase nerozložitelný.

- (f) *Zavádění konkurence v některých monopolizovaných odvětvích*

Zavádění konkurence v monopolizovaných odvětvích,⁸ jako jsou především telekomunikace a dodávky energií, by mělo teoreticky vést k poklesu cen v těchto odvětvích, nebo ke zkvalitnění služeb v těchto odvětvích (nebo k obojímu). V údajích ICP by v obou případech došlo k poklesu české srovnatelné cenové úrovně. Vzhledem k tomu, že se jedná o několik odvětví, půjde vlastně o několik cenových tlaků, takže je možné rozložit tyto tlaky v čase vhodnou odvětvovou politikou.

- (g) *Zvýšení regulovaných cen směrem k úrovni cen tržních*

Cenová regulace v ČR se týká zejména neobchodovatelných položek, takže zvyšování těchto cen, které oslabí deformace cenových relací v rámci ČR i v mezinárodních srovnáních, vytvoří mimo jiné větší prostor než dosud pro růst skutečných cen v důsledku Balassova-Samuelsonova efektu popsaného níže pod (i). Jde samozřejmě o cenový posun v čase rozložitelný.

- (h) *Zvýšení poptávky v důsledku přílivu prostředků z fondů EU*

Čerpání finančních prostředků z různých podpůrných fondů EU do ČR, jejichž příliv bude spuštěn vstupem ČR do EU, se jistě promítne do posílení české poptávky. Charakter cenových dopadů tohoto posílení poptávky bude ovšem záviset na tom, kudy a s jakým rozvržením v čase česká strana vpustí tyto prostředky do ekonomiky. Tento růst českých cen však nebude vycházet z rostoucí konkurenceschopnosti, takže lze předpokládat, že bude z hlediska vlivu na českou srovnatelnou cenovou

⁸ Zavádění konkurence zde řadíme mezi integračně-vstupové procesy, i když by bylo možné je řadit také mezi procesy spontánní.

úroveň neutralizován odpovídajícím oslabením kurzu koruny. Vzhledem k tomu, že o rychlosti čerpání prostředků z fondů EU bude rozhodovat česká strana, bude možné tento cenový tlak v čase rozložit.

Kromě uvedených, „integračně-vstupových“ cenových tlaků však bude vývoj cen v ČR a případně i vývoj relací mezi cenami v ČR a v Německu utvářen jistě i dalšími, spíše dlouhodobými pochody, které probíhají do velké míry spontánně, tj. nezávisle na hospodářsko-politických opatřeních včetně integrace a vstupu země do EU.

Do této kategorie patří mimo jiné postupné vymizení „statistického klamu“ a „pomalé arbitráže“, dvou v části 4 uvedených příčin rozdílů v cenových hladinách. Statistický klam by měl postupně vymizet s tím, jak se bude profil spotřeby v ČR blížit německým poměrům, takže srovnání cen na obou trzích bude jednodušší; pomalé působení arbitráže jako příčina cenových rozdílů v budoucnu zeslábně nebo zcela vymizí prostě proto, že arbitráž bude mít na své působení více času. O dvou významných procesech, které dlouhodobě spontánně přibližují českou cenovou hladinu k německé, však stojí za to se zmínit poněkud podrobněji:

(i) *Dynamický Balassův-Samuelsonův efekt*

Pokud by byl růst produktivity práce v odvětvích českého hospodářství s obchodovatelným výstupem vyšší než růst produktivity práce v neobchodovatelném sektoru, výsledkem by měl být vyšší růst cen v neobchodovatelném sektoru než v obchodovatelném sektoru, tj. neobchodovatelné položky by měly vůči obchodovatelným relativně podražovat. Pokud by byl předstih růstu produktivity práce v českém obchodovatelném sektoru oproti růstu produktivity práce v českém neobchodovatelném sektoru vyšší než tento předstih v Německu, měla by růst – ve „stínu“ nákladů arbitráže – neobchodovatelná, a tedy i celková česká cenová úroveň vůči úrovni německé.

(j) *Růst příjmů a důchodová elasticita poptávky vyšší u neobchodovatelných položek*

Růst reálných příjmů českých domácností se – soudě podle dlouhodobého vývoje v řadě zemí světa – pravděpodobně odrazí převážně v posilování české poptávky po neobchodovatelných položkách (a méně v poptávce po obchodovatelných položkách). Tento proces by se měl odrazit v růstu podílu neobchodovatelných položek v produkci české ekonomiky, ale také v růstu cen neobchodovatelných položek ve srovnání s českými cenami položek obchodovatelných a ve srovnání s německými cenami celkově.

Tyto a podobné dlouhodobé změny cenových hladin a cenových relací nejsou přímo spojeny s integrací a vstupem ČR do EU a rozhodně nepovedou k náhlým cenovým šokům, které by mohly ekonomiku destabilizovat a jejichž cenové dopady by tedy měly být aktivně neutralizovány hospodářskými politikami.

Na závěr této části dodejme, že všechny uvedené cenové tlaky s výjimkou zvýšení poptávky v důsledku přílivu prostředků z fondů EU (tlak uvedený pod písmenem *h*) úzce souvisejí s příčinami cenových rozdílů uvedenými v části 4. Harmonizace systému nepřímých daní (tlak uvedený pod písmenem *a*) bude znamenat oslabení příčiny rozdílných cenových úrovní označené v části 3 jako „Nepřímé daně“. Uvolnění pohybu zboží a služeb mezi ČR a EU (písmeno *b*) oslabí příčinu cenových rozdílů označenou v části 3

jako „Náklady arbitráže“. A na tutéž příčinu se vážou i zbývající tlaky ($c-g$, i, j), neboť představují oslabení různých faktorů, které působí ve „stínu“ daných nákladů arbitráže.

6. Shrnutí

Hlavním cílem tohoto příspěvku bylo ukázat, že velký rozdíl cenových hladin dvou států není sám o sobě signálem budoucích cenových šoků. První poznatek je, že takový rozdíl může být do velké míry omylem: může k němu přispívat jednak statistický klam, který plyne z omezených možností srovnání položek, jednak skutečnost, že hledáme naplnění zákona jedné ceny na úrovni maloobchodních cen včetně nepřímých daní, zatímco ve skutečnosti působí arbitráž na úrovni cen bez nepřímých daní. Rozdíl cenových hladin může být způsoben také časovým zpožděním v působení arbitráže.

Pokud očistíme skutečnost od těchto poněkud nestandardních vysvětlení, zůstává významným vysvětlením cenových rozdílů široký vějíř překážek arbitráži, které omezují obchodovatelnost dané položky a v jejichž „stínu“ bez arbitráže může řada vlivů způsobovat, že se ceny na srovnávaných trzích zřetelně liší. V případě srovnání ČR a Německa pak bylo zmíněno několik vlivů, v jejichž důsledku mají české ceny konkrétně tendenci být vůči německým cenám níže.

Na základě těchto poznatků lze konstatovat, že integrace a vstup ČR do EU povedou k některým tlakům na zvyšování českých cen a české srovnatelné cenové úrovně. Integrace a vstup ČR do EU budou totiž z hlediska cenových implikací znamenat zejména snížení překážek arbitráži z ČR do EU v oboru zemědělských a potravinářských výrobků a oslabení některých vlivů, které dosud v řadě výdajových skupin způsobovaly, že české ceny se ve „stínu“ nákladů arbitráže udržovaly pod úrovní cen německých. Bližší pohled ukázal, že většinu cenových tlaků vzniklých v rámci integrace a vstupu ČR do EU lze obezřetnými hospodářskými politikami v případě potřeby rozložit v čase.

Je ovšem pravděpodobné, že česká srovnatelná cenová úroveň poroste (ať už působením inflačního diferenciálu, nebo působením měnového kurzu) také spontánně, bez ohledu na integraci a vstup ČR do EU. Za tímto – hospodářskými politikami jen marginálně ovlivnitelným – růstem bude stát především vývoj diferenciálů růstu produktivity práce v různých sektorech české a německé ekonomiky, růst reálných příjmů v ČR a přibližování profilu spotřeby v ČR profilu v Německu nebo obecněji v západní Evropě.

LITERATURA

ČSÚ (1999): *Srovnání HDP a cenové úrovně ČR za rok 1996 s členskými státy OECD a některými dalšími zeměmi v rámci společného programu OECD a EUROSTATu ke srovnání parity kupní síly měn a extrapolace globálních výsledků na léta 1997 a 1998*. Praha, Český statistický úřad, 1999.

SUMMARY

JEL Classification: E31, F13, F15

Keywords: comparative price level – tradable and non-tradable goods – law of one price

On the Differences in Price Levels between the Czech Republic and Germany

Michal SKOŘEPA – Czech National Bank and the Institute of Economic Studies at the Faculty of Social Sciences, Charles University, Prague (michal.skorepa@cnb.cz)

According to the results of the International Comparison Project, based on exchange rates and prices recorded in 1996, prices in the Czech Republic (CR) were markedly lower than prices charged for many comparable products and services in the European Union. This observation led some commentators to conclude that there is price tension between the two economies and that the CR's entry into the EU will cause a price shock in the CR unless every effort is made to raise the CR's comparative price level in advance. This line of thinking wrongly assumes that the CR's entry into the EU will necessarily equalize Czech and EU prices. The article, focusing on a comparison with Germany, lists several reasons why such a shock is not a certainty and also cites some of the more important price pressures that are likely to influence Czech price level during the country's accession to the EU.